

В. І. Халавкааспірант кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету**ЗАБОРОННІ ЗАХОДИ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇХ СУВОРОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ**

Стаття присвячена дослідженню комплексу заборонних заходів, що застосовуються до засуджених у період відбування покарання у виді позбавлення волі. Критично проаналізовано кримінально-виконавче законодавство, практику його застосування, наукові погляди щодо застосування примусу та заборонних заходів. Обґрунтовано пропозицію щодо необхідності суворої регламентації комплексу заборонних заходів.

Ключові слова: засуджені, заборона, охоронні заходи, виховні заходи, покарання.

Постановка проблеми. Традиційно покарання розглядається кримінально-виконавчим правом як таке, що має визначені цілі. Проте часто наявна невідповідність між задекларованою метою та її конкретним застосуванням на практиці. Оскільки державне покарання є формою реалізації державної влади, основна увага має бути зосереджена на ідеї, що призначене покарання повинно не тільки карати за скоєне протиправне діяння, а й запобігати злочинам у майбутньому, виправити злочинця. Акцент робиться на тому, що злочин є безумовною шкодою, а отже держава має право застосувати примус та завдати цим шкоду для запобігання ще більшої шкоди, яка може бути спричинена новим злочином. У процесі відбування покарання найбільш складною є реалізація карально-виправного впливу на осіб, позбавлених волі, досягнення збалансованості між заборонними та заохочувальними заходами. На жаль, саме це питання спричиняє найбільше суперечностей, неузгодженості й потребує термінового врегулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теренах незалежної України над проблемами кримінально-виконавчого права досить плідно працюють такі науковці, як: К. Автухов, В. Бадира, І. Богатирьов, І. Боднар, А. Градецький, Т. Денисова, О. Джужа, В. Дрьомін, О. Колб, В. Конопельський, І. Копотун, О. Крикушенко, М. Пузирьов, Г. Радов, А. Степанюк, В. Трубников, С. Царюк, В. Шаблистий,

Ю. Шинкарьов, І. Яковець, Л. Якименко й ін. На думку фахівців, за загальним правилом, до кримінально-виконавчих профілактичних заходів належать: охоронні, дисциплінуючі та виховні [1; 2, с. 124–127; 3, с. 565–570]. Погляд на заходи заохочення та заборони як на засоби впливу на поведінку засуджених є сталим у законодавця, проте дослідження цього питання тривають.

Мета статті – на основі аналізу кримінально-виконавчого законодавства, практики його застосування й результатів загальнотеоретичних досліджень виявити наявні проблеми щодо комплексу заборонних заходів, що застосовуються до засуджених у період відбування ними покарання у виді позбавлення волі, а також запропонувати їх регламентацію законодавцем.

Виклад основного матеріалу. У процесі відбування покарань заходи заборони є вагомим інструментом, що має спонукати засуджених до виправлення, ресоціалізації, загалом до позитивних змін їхнього життя. З погляду кримінально-виконавчого права заборони – це ті заходи, що застосовуються до засуджених у процесі здійснення карально-виправного впливу (режимні вимоги, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, навчання) й виявляються в зовнішньому осудженні негативних дій засудженого, що проявляються у скоєнні злочину, порушенні правил внутрішнього розпорядку, інших небезпечних діяннях.

Заборони, що застосовуються до засуджених під час відбування ними покарань, зокрема й режимно-профілактичні заходи,

покликані убезпечувати засуджених, запобігати скоєнню злочинів та інших правопорушень у виправних установах тощо. Зокрема, охоронні профілактичні заходи є важливим засобом у системі запобігання рецидиву злочинів та інших правопорушень.

Передбачені у виправних установах пра-вила охорони, конвоювання засуджених, нагляду за ними й інші види контролю мають спеціальне значення, оскільки виконують охоронно-профілактичну функцію. Як слушно зазначає В. Конопельський, сучасний стан виконання покарання у виді позбавлення волі, не гарантує безпечних умов його відбування засудженими та спричинює вчинення останніми правопорушень і злочинів [4, с. 393].

Науковці вважають, що до кримінально-виконавчих профілактичних заходів належать: охоронні, дисциплінуючі та виховні. Їх дотримання є обов'язковим для засуджених.

Охоронні заходи поділяються на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні охоронні засоби можуть диференціюватися стосовно певних категорій осіб, виду виправної установи, її дислокації. Вони можуть посилюватися або зменшуватися залежно від конкретних характеристик осіб засуджених та обставин. Внутрішні охоронні заходи спрямовані на створення умов, що перешкоджають вчиненню злочинів та інших правопорушень проти засуджених або персоналу в межах установ виконання покарань.

Кримінально-виконавчим законодавством передбачено роздільне тримання засуджених до позбавлення волі (ст. 92 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України). Також для вжиття превентивних заходів у виправних установах є такі структурні дільниці (ст. ст. 94–99 КВК України): карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації; посиленого контролю. Розміщення засуджених у житлових приміщеннях типу гуртожитку з локальним сумісним проживанням членів відділення суворо регламентоване, а переміщення за межами локальної ділянки заборонено.

Слідчі ізолятори виконують, згідно зі ст. 18 КВК України, функції колоній мінімального або середнього рівня безпеки щодо засуджених, які залишені для господарського обслуговування. Виправними установами

для виконання покарання у виді позбавлення волі для засуджених неповнолітніх є виховні колонії (ст. 19 КВК України).

Залежно від поведінки засудженого з метою його подальшої ресоціалізації або застосування превентивних заходів соціальної безпеки передбачається можливість зміни умов тримання або переведення до іншої виправної установи (ст. ст. 100, 101 КВК України).

Отже, до заборонних засобів, що мають профілактичний вплив на засуджених, можна віднести: охорону; нагляд за засудженими; обшук та догляд (зокрема, одягу, речей, жилих приміщень та робочих місць, посилок, передач, бандеролей, які отримують засуджені); встановлення внутрішнього розпорядку; введення перепусткового режиму між об'єктами, дільницями; окреме утримання різних категорій осіб, заборона зберігання недозволених предметів, грошей, цінностей та інших речей тощо.

До заборонних засобів також можна віднести: використання засуджених на певних роботах, посадах; заборона засудженим перебувати в приміщеннях, де вони не проживають, або на об'єктах підприємств без дозволу адміністрації; продавати, дарувати або відчужувати на користь інших засуджених предмети, що є в особистому користуванні; грати в ігри з метою матеріальної або іншої вигоди; користуватися заточним інструментом без виробничої потреби; залишати територію установи; придбавати, зберігати або використовувати будь-яку зброю (холодну, вогнепальну), транспортні засоби тощо.

Крім означеного, засуджені зобов'язані: носити одяг спеціального зразка; дотримуватись норм, що визначають порядок і умови відбування покарання, дотримуватись розпорядку дня установи; утримувати в чистоті і порядку приміщення; дотримуватись санітарно-гігієнічних норм тощо. Ці вимоги регулюють порядок взаємовідносин, стосунків між засудженим, привчають до дисципліни і мають запобіжний характер. Отже, покарання полягає не лише в суровому поводженні зі злочинцем, але також розглядається як виховний процес, що має за мету шляхом суворого поводження зі злочинцем примусити його до розкаяння і возз'єднання із суспільством.

Ще раз підкреслимо, що заборони, які застосовуються до засуджених у процесі відбування ними покарань, зокрема й режимно-профілактичні заходи, покликані гарантувати безпеку засуджених, запобігати скоєнню злочинів і інших правопорушень у виправних установах тощо. Вжиття заходів стягнення супроводжується іншими заходами, як-от протидія виготовленню колючо-ріжучих предметів, уживанню спиртних напоїв, наркотичних засобів та інших одурманливих речовин, дрібному хуліганству, азартним іграм тощо. Адже здійснення таких правопорушень нерідко, якщо вчасно не вжити заходів для їх припинення, переростає у злочини.

Дисциплінарні заходи визначаються внутрішніми охоронними профілактичними заходами, які є продовженням зовнішніх, що, у свою чергу, визначаються кримінально-правовими та процесуальними заходами. Залежно від тяжкості вчиненого злочину, а також за неодноразове відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк виду ізоляції засуджених відповідає більш суворий рівень безпеки колонії та відповідний режим тримання, а режиму – більш жорсткі охоронні і дисциплінарні профілактичні заходи. У цьому зв'язку можна визначити багато болючих проблем, пов'язаних із відбуванням та виконанням покарань. Зокрема, наявні випадки безпідставного збільшення обсягу кари, жорсткого поводження із засудженими, регламентація заборонних заходів, що не визначені законодавством тощо. Це може призвести до порушень засудженими режиму виконання покарання, звуженню їхнього правового статусу, обмеження в громадянських правах тощо. Саме тому треба забезпечити правову захищеність засуджених на основі справедливого правового регулювання заборонних заходів, суворого дотримання принципу законності, доцільності в цій діяльності.

У п. 70 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями зазначено, що в кожному закладі потрібно мати систему пільг і розробляти різні методи поводження з різними категоріями в'язнів, щоб заохотити їх до доброї поведінки, розвивати в них почуття відповідальності, прищеплювати їм цікавість до перевиховання і домагатися їхньої співпраці в цьому [5, с. 84]. Зауважимо,

що виконання вимог вищезазначених міжнародно-правових актів дасть можливість Україні впевнено стати на шлях побудови повноцінної правової держави європейського типу.

Ми поділяємо думку Т. Денисової, яка вважає, що правові заборони та заохочення пов'язані із правослухняною поведінкою особи. Покарання не тільки може, але й повинно слугувати відновленню особистості із правослухняною поведінкою, оскільки традиційно вважається, що поведінка людини загалом залежить від її моральної основи, переконань та уподобань. Покарання повинно змінити свідомість людини, її погляди, довести, що злочинна діяльність не виправдує себе, що у кінцевому підсумку змінить реальну поведінку людини на правослухняну [6, с. 198–199]. У цьому може допомогти виховний вплив, який не має жорсткого зв'язку з каральним аспектом. Кримінально-виконавчі профілактичні заходи, які мають жорстоку регламентацію виконання вимог кримінально-правового та кримінально-виконавчого характеру як регулятивного, так і охоронного напрямів, заходи безпеки, примусу та покарання відрізняються від суто виховних профілактичних заходів, спрямованих на ресоціалізацію та виправлення засуджених за допомогою процесу, що веде їх до покаяння за вчинені злочини та підняття від рівня соціальної занедбаності до вищих ступенів соціальної свідомості.

Саме ефективне впровадження виховних профілактичних заходів має глибинне значення у вирішенні кримінологічних питань боротьби з рецидивною злочинністю, зокрема її різновидом у місцях позбавлення волі.

На нашу думку, стимулювання засуджених до правослухняної поведінки й некримінального життя в суспільстві після звільнення від покарання має бути основою карально-виправного впливу на них. Звісно, засуджений не має права порушувати кримінально-виконавчі заборони, йому необхідно дотримуватися прав та обов'язків, встановлених законом та відомчими нормативними актами кримінально-виконавчої системи. Вважаємо правильним збалансований підхід у частині застосування до засуджених лише виправданих заборон і таких, що передбачені кримінально-виконавчим законодавством.

Наостанок доцільно навести відомі слова Е. Феррі: «Положив кінець переповненню тюрем, отменив и радикально видоизменив пресловутые меры – выговор, надзор и принудительное пребывание в определенном месте, уничтожив то бессмысленное и вредное явление, что тюрьма представляет более комфортабельное помещение, чем жалкая лачуга честного труженика или земледельца, удалось бы уменьшить число преступлений, часто совершаемых несчастными, чтобы попасть в тюрьму, где они обеспечены жилищем и пищей и где над ними не тяготеет полицейский надзор с его надоедливой придирчивостью» [7, с. 294–295].

Висновки і пропозиції. Сфера кримінального правосуддя повинна захищати невід’ємні загальнолюдські цінності, забезпечувати побудову правової держави, що дасть змогу виконати завдання, покладені на установи виконання покарань.

Необхідно ще раз зазначити, що правове положення засуджених, засоби досягнення завдань кримінально-виконавчого законодавства, заборонні заходи повинен визначати тільки закон. Всі інші нормативні акти, які забезпечують реалізацію закону під час виконання покарань, мають ухвалюватися на його базі відповідними державними органами.

Ми переконані, що відомчі акти не можуть розширяти вказані в законі обмеження, їхня задача – роз’яснювати лише те, що перед-

бачено законом. Саме режим відбування покарання повинен суворо регламентуватися нормами закону і не може ускладнюватися штучно створеними жорстокими умовами, обмеженнями в правах та іншими діями.

Список використаної літератури:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. Офіційний текст. Київ, 2017. 124 с.
2. Кримінально-виконавче право України: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / заред. А. Степанюка. Харків: Право, 2006. 256 с.
3. Кримінально-виконавче право України: підручник / О.М. Джужа, І.Г. Богатирьов, О.Г. Колб та ін.; за ред. проф. О.М. Джужи. Київ: Атіка, 2010. 752 с.
4. Конопельський В. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі: поняття, зміст, реалізація у кримінально-виконавчій діяльності України: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 474 с.
5. Мінімальні стандартні правила поводження з в’язнями правила. Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України / В. Трубников, Ю. Шинкарьов. Харків: Харків юридичний, 2015. С. 78–89.
6. Денисова Т. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: монографія. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2007. 340 с.
7. Ферри Э. Уголовная социология / сост. и предисл. В. Овчинского. Москва: Инфра-М, 2005. 658 с.

Халавка В. И. Запретительные меры в местах лишения свободы и необходимость их строгой регламентации

Статья посвящена исследованию комплекса запретительных мер, применяемых к осужденным в период отбывания ими наказания в виде лишения свободы. Критически проанализированы уголовно-исполнительное законодательство, практика его применения, научные взгляды по применению принуждения и запретительных мер. Обосновано предложение о необходимости строгой регламентации комплекса запретительных мер.

Ключевые слова: осужденные, запрет, охранительные меры, дисциплинирующие меры, воспитательные меры, наказание.

Khalavka V. Prohibitive measures in places of deprivation of liberty and the need for their strict regulation

The article is devoted to the investigation of a set of prohibitive measures applied to convicts while serving their sentences in the form of deprivation of liberty. Critical analysis of the criminal-executive legislation, the practice of its application, scientific views on the use of coercion and prohibitive measures. The proposal on the need for strict regulation of the complex of prohibitive measures is substantiated.

Key words: convicts, prohibition, protective measures, disciplinary measures, educational measures, punishment.